

УДК 342.9(477)(075.8)

К. В. Бережна, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права, історії
права та політико-правових вчень
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

**УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ДОСВІД ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ**

Присвячено питанню особливостей адміністративного контролю діяльності органів місцевого самоврядування країн ЄС як зразка для України, що прагне вступу до цієї спільноти демократичних і правових держав.

Ключові слова: національні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; Європейський Союз, адміністративний контроль.

The article is devoted to the issue of administrative control features of local government of the EU as a model for Ukraine, which aspires to join the community of democratic and legal state.

Key words: national executive authorities; local government authority; European Union; administrative control.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації однією з особливостей розвитку світового співтовариства є зростання реальної взаємозалежності між державами, що об'єктивно спонукає їх до співпраці й узгодження власних національних інтересів з інтересами інших країн [1, 5]. Тому Україна, стратегія розвитку якої заснована на реалізації курсу вступу до Європейського Союзу, має досягти цієї мети через узгоджену діяльність органів політичної влади та органів місцевого самоврядування.

Відомо, що питання, пов'язані з державною владою та її впливом на життя пересічних громадян, урегульовані нормами національного законодавства, яке, однак, має враховувати великий вплив міжнародного і європейського права [2, 3–4]. Для нашої країни це особливо важливо, оскільки ще й досі не врегульовано на правовому рівні такі проблеми, як відносини між Президентом і парламентом, наслідки приватизації, особливості формування бюджету, зміст державної кримінальної політики та ін. При цьому зрозуміло, що розв'язання проблем розбудови Української держави, демократичної і правової, буде успішне лише за умови, що політична влада й органи місцевого самоврядування працюватимуть разом для задоволення різноманітних інтересів громадян нашої держави, особливо у галузі їх соціального захисту. Таку мету й проголошено Конституцією та закріплено іншими законами держави.

Реалізація європейського вибору України потребує найефективніших форм здійснення політичної влади водночас із розвитком місцевого самоврядування, адже самоврядні процеси суттєво доповнюють діяльність державних органів на місцях. За таких

© К. В. Бережна, 2015

умов місцевого самоврядування в нашій країні має формуватись як через використання національних традицій державотворення, так і через запозичення принципів побудови локальної демократії, наданих розвиненими країнами європейської спільноти [3, 114]. Отже, особливу увагу слід приділити аналізу механізму відносин між органами політичної влади та органами самоврядних інституцій, особливо стосовно того, яким чином європейське право обмежує втручання публічної влади у діяльність органів місцевого самоврядування. Для цього варто враховувати, що європейське право у широкому значенні слід розуміти як правове регулювання відносин, що охоплюють усю сукупність економічних, соціальних, політичних, наукових і культурних відносин між країнами європейської спільноти. У вузькому значенні воно виступає як право європейських співтовариств, котре становить особливий правовий феномен, що відповідає юридичній природі Європейського Союзу [4, IV–VII].

Якщо ми йдемо до Європейського Союзу, то слід крок за кроком здійснювати таку адміністративну реформу, результати якої сприятимуть відносно безболісному переходу на європейські стандарти адміністративного права, яке регулює владно-управлінські рішення [5]. Не підлягає сумніву, що адміністративне право – галузь права, що з метою реалізації завдань і функцій держави регулює суспільні відносини управлінського характеру, котрі формуються у сфері виконавчої та розпорядчої діяльності органів виконавчої влади, а також у процесі здійснення громадськими організаціями зовнішніх юридично-владних повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У подальшому вдосконаленні вітчизняного адміністративного права за зразками європейського права, що регулює контроль публічної влади за місцевим самоврядування, мають відігравати важливу роль наукові дослідження.

Означена проблема певним чином відображена у працях таких учених, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. Р. Барський, Ю. П. Битяк, В. Т. Білоус, І. А. Грицяк, Л. Л. Грицаєнко, С. В. Ківалов, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, І. І. Корякіна, С. П. Кубієвич, О. В. Кузьменко, О. В. Лаба, В. А. Ліпкан, М. М. Микиєвич, Н. Р. Нижник, Г. О. Пономаренко, С. Г. Стеценко, Г. П. Ситник, Т. А. Коломоєць, В. О. Шамрай, В. Шендеровська, А. Г. Шендеровський, В. К. Шкарупа та ін.

Проте слід зауважити, що впливу адміністративного права країн європейського співтовариства на українське адміністративне законодавство як підстави для правового контролю органів політичної влади за органами місцевого самоврядування присвячена досить обмежена кількість відповідних наукових досліджень, що належать перу таких дослідників, як В. М. Бесчастний, В. М. Калашников, І. В. Кравчук, М. В. Парапан. Більше того, в європейській правовій науці вкрай мало досліджень щодо проблем правового регулювання діяльності органів локальної демократії шляхом застосування норм європейського права. Цей сюжет проаналізовано поки що лише найбільш відомими європейськими фахівцями з адміністративного права країн ЄС Т. Бірном, Е. Бредлі, П. Гейвудом, Р. Шапо.

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо, що актуальним має бути будь-яке наукове дослідження проблеми впливу адміністративного законодавства країн ЄС на право України у галузі адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Таким чином **метою даної наукової статті** є саме такий аналіз.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що право, створене органами ЄС на виконання повноважень, наданих установчими договорами, називають вторинним законо-

давством. До цієї категорії увійшла велика кількість законодавчих актів, різних за типом, порядком дії та ухвалення. Саме воно надає можливість для адміністративного контролю урядів країн ЄС за діяльністю самоврядних інституцій [6, 33]. Рада Європи вважає адміністративне право найважливішим засобом захисту верховенства закону. З цією метою при міжурядовому комітеті експертів створено окрему групу фахівців з європейського права, завданням якої є розробка проекту адміністративного права ЄС (CJ-DA). Ця група пропонує засадничі принципи матеріального адміністративного права та адміністративної процедури, яка, сподіваємось, матиме першорядне значення для захисту громадян країн ЄС, об'єднаних у територіальні громади, в їхніх відносинах з адміністративними органами. Результати праці цієї групи мають бути прийнятні для діяльності законодавців, суддів, омбудсменів, адміністраторів, юристів і представників широкого громадського загалу [7].

Під час виникнення європейської спільноти до реформ 70–80-х рр. минулого сторіччя в європейських державах утвердився контроль центру за діяльністю місцевих органів влади у вигляді адміністративної опіки, що передбачала вступ у силу рішень місцевої влади лише після отримання схвалення від відповідних органів державного нагляду. Нині ж у більшості країн ЄС адміністративну опіку замінено на адміністративний контроль, у межах якого рішення місцевих органів з питань їхньої власної компетенції можуть бути оскаржені в судовому порядку, та й тільки через їх незаконність [8].

Проте в наш час державні органи європейських країн продовжують втручатися до процесу рішення місцевих справ самоврядними органами на підставі різноманітних мотивів, передусім, з метою охорони предметного правового порядку [9, 555–556]. Це тому, що органи місцевого самоврядування можуть зайнятися справами, які стосуються компетенції інших органів, або приймати нелегальні й недоцільні постанови. Тому державні органи можуть втручатися в справи самоврядування відповідно до принципу субсидіарності. Він заснований на тому, що більш високий рівень управління може втручатися в дії нижчого лише в тій мірі, в якій останній виявив свою нездатність до ефективного управління. Щоправда, під час розв'язання вказаної проблеми органи держави можуть досить легко порушити межі своєї компетенції й надмірно захопитися контролем за діяльністю самоврядних інституцій. На цей випадок у Європейській хартії місцевого самоврядування, прийнятій 1985 р. у м. Страсбурзі, проголошено: “Стаття 8. Адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування. 1. Будь-який адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом. 2. Будь-який адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування, як правило, має на меті тільки забезпечення дотримання закону та конституційних принципів. Однак вищі інстанції можуть здійснювати адміністративний нагляд за належністю виконання завдань, доручених органам місцевого самоврядування. 3. Адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування здійснюється таким чином, щоб забезпечити домірність заходів контрольного органу важливості інтересів, які він має намір охороняти” [10].

На перший погляд адміністративний контроль за діяльністю органів локальної демократії в країнах ЄС досить чітко врегульований зазначеною Хартією. Однак сама Хартія заснована на державницькій теорії місцевого самоврядування [11, 142]. Це означає, що органи локальної демократії країн ЄС мають реалізувати значну частину державних справ, а посадовці місцевого самоврядування мають знаходитись під невисипущим адміністративним контролем. Проблема лише в тому, яким має бути цей контроль.

Оскільки європейська спільнота дуже вдало розв'язує зазначену проблему, розвиток місцевого самоврядування в нашій державі має бути здійснено через особливу уваги до відносин між публічною владою та органами місцевого самоврядування. Зважаючи на це, ми мусимо втілити всі без винятку принципи Європейської хартії місцевого самоврядування як у вітчизняне законодавство, так і в правозастосовну практику.

Формування місцевого самоврядування у нашій країні після набуття нею політичної незалежності дуже важке завдання державного будівництва. Місцеве самоуправління має бути найважливішим елементом конституційного ладу України, оскільки саме таким шляхом воно може взяти активну участь у реалізації політичної волі держави з урахуванням відповідних здобутків державотворення у країнах Європейського Союзу [12, 6–7].

У ст. 140 Конституції України зазначається: "... місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України". Проте можна стверджувати, що діяльність органів місцевого самоврядування з вирішення справ територіальних громад стримується надмірним контролем за самоврядними інституціями з боку органів державної влади і управління.

Зрозуміло, що надмірний контроль державної влади за місцевим самоврядуванням не відповідає принципам, сформульованим у Європейській хартії місцевого самоврядування. Такий контроль було виключено у процесі всебічного розвитку країн Європейського Союзу майже півстоліття тому. У цьому можна легко впевнитись, звернувшись до практики нагляду органів державної влади за органами локальної демократії з боку адміністративних посадовців європейських країн, що входять до "великої сімки". Ними є Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, П'ята Французька Республіка, Італія та Іспанія.

Відомо, що у країнах з континентальною системою права урядовий нагляд за діяльністю у сфері місцевого самоврядування визнається наслідком принципу правової держави. Місцеве самоврядування країн ЄС має певну свободу дій, проте доти, поки воно діє в межах власних повноважень чітко на підставі загальнодержавних і місцевих нормативних актів. За таких умов держава не може втрутитися в його справи. Водночас європейські правознавці наполягають на тому, що такий контроль обов'язковий. Необхідність державного контролю обґрунтовується європейськими правознавцями тим, що багато функцій, які реалізує місцева влада, за своєю сутністю є загальнодержавними. Ось чому загальними юридичними принципами відносин муніципальних органів із центральною владою є законодавче регулювання організації та діяльності муніципалітетів наряду зі здійсненням судового й адміністративного контролю законності їхніх дій.

Основними напрямками втручання урядів країн європейської спільноти у справи муніципалітетів є: 1) пряме регулювання муніципальної діяльності; 2) контроль роботи муніципальних органів; 3) забезпечення фінансової залежності муніципального управління від уряду [12, 186].

Контроль центральних органів влади за діяльністю органів місцевого самоврядування виражається, насамперед, у праві стверджувати деякі акти і санкціонувати окремі дії останніх, а також зміщати посадових осіб місцевого самоврядування. З низки питань, зокрема, з фінансових актів, операцій з муніципальним майном, місцеві органи не вправі приймати самостійні рішення.

Механізм адміністративного нагляду за муніципалітетами у країнах Європи різний. В унітарних державах (Великобританія, Франція, Італія) цей нагляд здійснюють представники уряду. Так, у Великій Британії муніципальні органи підзвітні Міністерству охорони навколишнього середовища, у Франції та Італії – Міністерству внутрішніх справ. Певні наглядові функції відносно муніципалітетів виконують інші міністерства, у першу чергу, – міністерства фінансів. У федеративних державах муніципалітетами відають уряди суб'єктів федерації. Так, у ФРН контроль здійснює урядовий апарат земель, проте федеральний уряд нерідко впливає на діяльність місцевої влади шляхом надання органам локальної демократії фінансової допомоги муніципалітетам.

У деяких країнах Європи (Велика Британія, держави Скандинавії) контроль законності фінансової та іншої діяльності органів місцевого управління здійснюють спеціальні, відносно незалежні контролери-омбудсмени [13, 401]. Саме вони порушують питання про відповідальність посадових осіб муніципалітетів за неправильне здійснення фінансово-бюджетних та інших повноважень [14, 238–240].

Адміністративний контроль за діяльністю муніципальних органів у країнах ЄС звичайний і постійний. На законодавчому рівні він забезпечений тим, що уряди й окремі міністерства країн ЄС видають нормативні акти з питань організації та компетенції муніципалітетів, хоча у даному разі порушується принцип підпорядкування муніципалітетів винятково законодавчій владі парламенту. Інша форма адміністративного регулювання полягає в тому, що певні акти й заходи муніципальної влади мають місце лише через затвердження, схвалення або попередній дозвіл урядових органів чи їхніх повноважних агентів на місцях.

Уряди європейських держав тримають муніципальне управління під пильним контролем, формами якого є доповіді муніципальної влади, ревізії галузей муніципального управління й подання муніципалітетами статистичної інформації. Підпорядкування муніципальних органів уряду та його агентам на місцях забезпечується загрозою застосування проти муніципальних рад, їхніх членів і службовців адміністративних санкцій [6, 300], таких як розпуск муніципалітетів, примусова відставка муніципальних радників, передача тих або інших повноважень муніципалітету урядовим агентам, відсторонення муніципальних службовців від посади, накладення на них різних стягнень, скасування актів муніципальних органів. Саме це передбачено в законодавстві Франції та Італії. Уряд Англії може вилучити з ведення муніципалітетів і доручити своїм чиновникам керівництво справами місцевого управління, з якими муніципалітет, на думку вищої влади, не може гідно впоратися [14, 111].

Слід зазначити, що реагування центральної влади на неправомірну діяльність органів локальної демократії може бути оперативнішим і чіткішим, що передбачено Хартією про місцеве самоврядування. У разі негативного реагування посадовців місцевого самоврядування на контроль з боку представників політичної влади в європейському праві передбачено звернення до національного права [7]. Саме на цей випадок в адміністративному праві більшості окремих країн Європейського Союзу закріплені положення про широке використання інституту адміністративного оскарження як ефективного засобу правового захисту проти незаконних адміністративних дій за допомогою судів [15].

У Німеччині контроль за муніципалітетами виконують відповідні органи вищого рівня управління. Начальник окружного управління, керівник району в землі, здійснює загальний контроль або правовий нагляд за громадами районного підпорядкування. Міністерство внутрішніх справ федеральної землі наглядає за районами й містами не районного під-

порядкування. Особливі норми діють у галузі державного фінансового нагляду. Вважається, що під наглядом муніципалітети роблять менше помилок, ніж тоді, коли б вони знали, що не контролюються або ж контролюються тільки судом. Крім того, муніципалітети можуть оскаржити дії органів державного нагляду й звертатися в суди [16, 12–13].

У Франції аж до початку 80-х рр. минулого сторіччя префекти департаментів здійснювали досить жорсткий контроль діяльності комунальних і департаментських органів на місцях. Нині рішення, постанови та інші акти місцевих органів французької провінції виконуються у повному обсязі лише після опублікування або нотифікації. Префект має право протягом двох місяців направити до адміністративного суду будь-який акт, що надійшов до нього, якщо він не відповідає приписам закону [17, 13–15]. Проте після прийняття такого рішення префект повинен поінформувати про свої дії мера або голову генеральної ради. Однак префекти за жодних умов не можуть прямо втручатися до конкретної управлінської діяльності, яку здійснюють посадовці органів місцевого самоврядування.

В Іспанії місцеві органи влади є юридичними особами і мають автономію, яку їм гарантує конституція. Ці органи обираються всіма жителями. Ні держава, ні адміністративно-територіальне утворення, на території якого діють органи місцевого самоврядування, не можуть грубо втручатись у справи місцевих громад. Контролюється діяльність органів самоврядування шляхом заперечування прийнятих ними постанов і регламентів у суді [9, 389–390]. Державна влада має право заперечувати рішення місцевої адміністрації, які торкаються законних інтересів держави. Контроль над господарсько-фінансовою діяльністю органів місцевої влади здійснює державна рахункова палата.

Якщо орган самоврядування не виконує зобов'язання, передбачене законом, і втручається у компетенцію органів влади вищих рівнів управління, органи влади вищого рівня управління можуть повідомити про це органи місцевого самоврядування й надати їм необхідний термін для виправлення ситуації. Якщо надалі ситуація не поліпшується, органи державної влади вживають необхідних заходів замість органу місцевого самоврядування. Може здійснюватись розпуск цих органів, якщо їхня діяльність завдає значної шкоди загальнодержавним інтересам і спричинює невиконання конституційних зобов'язань. Рішення про розпуск приймається Радою міністрів за поданням Урядової ради відповідного регіонального об'єднання [18, 333].

В Італії муніципальні ради й джунти зобов'язані у восьмиденний строк надати свої рішення префектові провінції, який може скасувати їх протягом 20 днів. Префект може доручати чиновникам виконання частини повноважень муніципальної ради. Він має право розпускати муніципальні ради або ж відстороняти мерів. Контроль діяльності муніципальних органів у провінції префект здійснює разом із провінційною адміністративною комісією, чиновників якої призначає центральний уряд. В італійському законодавстві зазначено, що нагляд за обласними радами мають здійснювати урядові комісари. Прийняті обласною радою закони в п'ятиденний строк направляються урядовому комісарові, який робить висновок щодо конституційності такого акта. Уряд, одержавши висновок комісара, повідомляє про схвалення закону або відмову в схваленні. На подання комісара Президент республіки може розпустити обласну раду [16, 146–148].

Очевидно, що для української правової науки характерна особлива увага до права правозастосування норм європейського права в найбільш розвинених країнах ЄС, тих, що утворили європейський правовий простір. Однак заслуговують на увагу також

законотворчі процеси в інших країнах ЄС, серед яких – події у Швеції, Данії, Фінляндії, де сформувався так званий широкий тип громадянського суспільства, для якого характерно існування безлічі різноманітних громадських асоціацій і некомерційних організацій. У цих країнах контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування розподілено між державою, громадянами та спеціально створюваними громадськими органами. Щоправда, на перший погляд, там наявне надмірне втручання державних органів у справи місцевих співтовариств. Так, діяльність місцевого самоврядування у Фінляндії всебічно контролюється державою. Губернатор і губернські управи на своїй території здійснюють спостереження за діяльністю місцевих органів влади, проте вони не мають права безпосередньо втручатись у справи комун. Єдиним винятком з цього права є очевидне порушення закону або ж повноважень, привласнених даною комуніою. У такому разі губернські управи мають втрутитися й запропонувати даній комуні відмовитись від протиправних дій або вжити інших заходів відповідно до ситуації. В основному вони зводяться до адміністративних штрафів [19].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Курс нашої держави на вступ до ЄС, імплементацію норм європейського права до національного законодавства, у тому числі адміністративного. Серед суспільних відносин, які регулюються в Україні та зарубіжних державах шляхом застосування адміністративного права, виділяються відносини у сфері місцевого самоврядування. У даному разі йдеться про адміністративний контроль з боку органів політичної влади за діяльністю органів і посадовців місцевого самоврядування в галузі управління суспільними процесами, спрямованими на покращання життя громадян, об'єднаних у місцеві громади. Саме це відображено в Європейській хартії місцевого самоврядування, приписи якої вимагають від органів влади нашої держави подбати про створення таких норм адміністративного права, які б забезпечили правове регулювання зазначених суспільних відносин.

У ході вітчизняної адміністративної реформи, яка лише проголошена, але не втілена, виявилось, що Україна поки що не виконує стандартні зобов'язання щодо членства в ЄС. Тому нагальною потребою у галузі її проведення стає створення такого адміністративного законодавства, яке б утілювало в життя норми, що забезпечують баланс інтересів Української держави і місцевих громад через чітке врегулювання особливостей адміністративного контролю за процесами, що відбуваються в розвитку місцевого самоврядування. Запорукою ж позитивного розв'язання цієї проблеми має бути всебічне використання відповідного досвіду європейської спільноти демократичних і правових держав.

Список використаних джерел:

1. Кременовська І. В. Геополітичні аспекти національної безпеки й оборони України : монографія / І. В. Кременовська, М. В. Коваль, М. І. Мичко. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2010. – 184 с.
2. Кравчук І. В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС / І. В. Кравчук, М. В. Парапан. – К. : Слово, 2005. – 320 с.
3. Муравйов В. Правові засади гармонізації законодавства в Європейському Союзі / В. Муравйов // Право України. – 2002. – № 7. – С. 114–119.

4. Administrative Law in Europe. Between Common Principles and National Traditions / ed. by M. Ruffert. – Groningen : Europa Law Publishing, 2013. – XVI, 221 p.

5. Бесчастний В. Окремі питання вдосконалення адміністративного законодавства України у напрямі гармонізації зі стандартами та вихідними засадами права Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Бесчастний В. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2558>

6. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Шмідт-Ассманн Е. ; пер. з нім. Г. Рижков, І. Сойко, А. Баканов ; відп. ред. О. Сироїд. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : К.І.С., 2009. – 552 с.

7. Administrative Law and Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/efault_en.asp

8. Коваленко Н. Е. Местное самоуправление как форма демократии : учебное пособие [Электронный ресурс] / Коваленко Н. Е. – Режим доступа : <http://www.all-politologija.ru/knigi/mestnoe-samoupravlenie-kak-forma-demokratii-kovalenko>

9. Калашников В. М. Контроль за діяльністю місцевого самоврядування в країнах Європейського співтовариства / В. М. Калашников // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Інститут держави і права НАН України ім. В. М. Корецького, 2007. – Спецвипуск. – С. 555–562.

10. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року [Електронний ресурс] : дата набрання чинності для України: 01.01.1998 р. – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU88002H.html

11. Муніципальне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, М. О. Баймуратов, Ю. Ю. Бальцій та ін. – К. : Правова єдність, 2009. – 714 с.

12. Калашников В. М. Організаційно-правові засади місцевого управління і самоврядування в зарубіжних країнах : монографія / В. М. Калашников. – Дніпропетровськ : Пороги, 2009. – 387 с.

13. Bradley A. W. Constitutional and administrative Law / A. W. Bradley, K. D. Ewing. – L. : Longman, 2002. – 880 p.

14. Byrne Th. Local Government in England. Everion's Guide to How it All Works // Byrne Th. – L. : Penguin Books, 2000. – XVIII, 794 p.

15. Administrative Appeals in Comparative European Administrative Law: What Effectiveness? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-34946-1_17

16. Административное право зарубежных стран / под. ред. А. Н. Козырина, М. А. Шаговой. – М. : Спарк, 2003. – 226 с.

17. Chapus R. Droit Administrative General / Chapus R. – P. : Montchrestien, 1999. – 458 p.

18. Heywood P. M. The Government and Politics of Spain / Heywood P. M. – N. Y. : Palgrave Macmillan, 2002. – XVI. – 438 p.

19. Скандинавская модель: организация местных органов власти в Финляндии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.all-politologija.ru/knigi/mestnoe-samoupravlenie-kak-forma-demokratii-kovalenko/skandinavskaya-model-organizaciya-mestnix-organov-vlasti-v-finlyandii>